

15. századi, kéziratban maradt példányának királyábrázolásait. A szintén illusztrációkkal kísért írások üdítő befejezést adnak a gyűjteménynek, amelynek utolsó tartalmi eleme Bárczi Ildikó munkáinak bibliográfiája.

A változatos tematikájú, érdekes írásokból álló gyűjteményről befejezésül még azt lehet megemlíteni, hogy névmutatóval használata sokkal könnyebbé vált volna, s talán még egy átolvasással a néhány megmaradt apró hibát is ki lehetett volna küszöbölni. Mindez azonban a tartalmi vonatkozásokat nem érinti.

BUDA ATTILA

Batthyaneum: Omagiu fundatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741–1798). Ed.: Doina BIRO HENDRE. București, 2011. Editura Bibliotecii Naționale a României, 273 l.

A kötet Batthyány Ignác erdélyi püspök születésének 270. évfordulójára jelent meg: ezzel tisztelgett az alapító előtt a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtár. Batthyány Ignác németújvári gróf tizennyolc évig állt a hatalmas kiterjedésű erdélyi katolikus egyházmegye élén (1780–1798 között, korai haláláig). Ez idő alatt megalapozta mindazokat a nagyszabású kulturális tervek, amelyek koncepciója már egri évei alatt – nem utolsósorban az egri püspök, Eszterházy Károly hatására – megfogalmazódtak benne. E kulturális koncepciónak, amelybe könyvtár, múzeum, csillagvizsgáló és nyomda is beletartozott, mára legmaradandóbb része az erdélyi közművelődésnek szánt könyvtár, a korábbi trinitárius templomban elhelyezett Batthyaneum. Ismeretes, hogy az alapító végakaratóban (1798) az erdélyi római katolikus püspökségre hagyta a felvilágosodásnak ezt a tudományos intézményét. Ma a Batthyaneum a bukaresti Biblioteca Naționala a României filiáléja. A reprezentatív kötet kezdeményezése, összeállítás és megjelentetése Doina Biro Hendrének és elődjének, Ileana Dârljának, valamint a bukaresti Nemzeti Könyvtárnak köszönhető.

A kötetben lévő román, magyar, angol, német és francia nyelvű tanulmányokat a Román Nemzeti Könyvtár főigazgatójának, Elena Tîr-

zimannak és az olasz kulturális intézet részéről Gianfranco Fraccarollónak az előszava vezeti be (rövid áttekintéssel a Batthyányak itáliai családi kapcsolatairól). A huszonegy tanulmány méltó módon reprezentálja az erdélyi püspököknek a kulturális élet tág területére kiterjedő figyelmét: a kötetben egyháztörténeti, könyvtörténeti, művészettörténeti, régészeti, éremtani, eszmetörténeti dolgozatok váltják egymást. A legtöbb tanulmány a Batthyaneum könyvgyűjteményével foglalkozik: a könyv- és kötetstörténet témáiban tárgyalja a könyvtár kéziratok, illuminált, kottás és nyomtatott kincseit.

Ha a felölelt korszakot nézzük, a kötet tanulmányai a kelta leletektől a 19. századi pecsétygyűjteményig terjednek. Kevesek számára ismert ugyanis, hogy a Batthyaneumban nemcsak könyvek, hanem más műtárgyak is vannak, ahogy az akkortájt alapított közgyűjteményekben ez szokásos volt. A Batthyaneum különösen gazdag ókori leletekben, hiszen ezek gyűjtése éppen Gyulafehérváron, a római kori Apuleum utótelepülésén valóban elsőrangú feladat, ugyanakkor Batthyány Ignác idejében teljesen feltáratlan terület volt.

Egyháztörténeti témakörben az első Marton József Batthyány Ignácról, a főpapról szóló tanulmánya, amely nyomon követi e kiemelkedő egyházi személy tanulmányait a pesti piarista gimnáziumtól a római San Apollinare kollégiumig. 24 éves volt, amikor a római Academia Philaetorum tagjává választották, és engedélyt kapott VI. Pius pápától, hogy a vatikáni könyvtárból magyar vonatkozású, eredeti okmányokat másoljon le; ezek egy részét később püspöki nyomdájában közre is adta. Tudományos gyűjteményeinek alapjait már Eszterházy Károly püspök mellett, egri nagyrépostként megvetette, anélkül hogy lelkipásztori feladatait elhanyagolta volna. Negyvenéves volt, amikor Eszterházy Károly püspökké szentelte (1780), és a következő évben elfoglalhatta székhelyét mint erdélyi püspök Gyulafehérvárott. Tudományos és közművelődési tervei mellett a pasztorizáció és az egyházkormányzás gyakorlati kérdéseit is rendkívüli lelkiismeretességgel végezte.

Batthyány Ignáccal foglalkozik Doina Biro Hendre dolgozata is, amely abból a szempont-

ból vizsgálja a püspök személyét és főpásztori szolgálatát, hogy hogyan tevékenykedett egy elhivatott főpap a jozefinizmus korában. Batthyány rendszeres kapcsolatban volt a Bécsben székelő pápai nunciussal, Giuseppe Garampival. Nagyon sok idejét töltötte utazással. Minthogy egyaránt tagja volt az erdélyi főkormányzásoknak (guberniumnak), és a pozsonyi országgyűlésnek, rendszeresek voltak útjai Nagyszeben, Kolozsvár, Buda, Pozsony és Bécs között. Érdekes momentum, hogy Batthyány erdélyi püspökként három uralkodó fölött mondott gyászbeszédet: Mária Terézia, II. József és II. Lipót fölött. A dolgozat függeléke közli az 1794. évi erdélyi egyházmegyei sematizmust, benne az erdélyi klérus tagjait nevük és hivataluk szerint.

A szorosabban a Batthyaneum könyvgyűjteményével foglalkozó tanulmányok sorát Iacob Márzának, a Batthyaneum egyik korábbi vezetőjének az esszéje nyitja, élvezetes stílusban vonultatva fel a könyvtár legnevezetesebb kincseit. Sipos Ibolya és Vass Csongor közös tanulmánya a Batthyaneum történetét vázolja fel röviden. Érdekes adat a többféle forrásból összeválogatott és vásárolt könyvek elhelyezéséről, hogy a Bécsből megvásárolt és részben vízi úton, részben keréken Erdélybe érkező Migazzi-féle könyvtárat előbb Szébenben helyezték el (1782), az 1790-ben vásárolt lőcsei könyvállományt pedig a püspök előbb Kolozsvárott és szamosfalvi kastélyában tartotta. Kezdetben Szebent egyébként is alkalmasabb helynek tartotta a tudományos gyűjtemény és egy közművelődési társaság létrehozására, mint a vidékiesebb Gyulafehérvárt. Kevésbé ismert, hogy az általa létrehozott tudományos intézetnek csak egy részét képezte a könyvtár, hiszen mellette modern csillagvizsgáló, jól felszerelt nyomda és könyvkötő műhely volt, ezenkívül régiségtár, ásvány- és kagylógyűjtemény.

Gabriela Mircea dolgozata pótlásokat és kiegészítéseket tartalmaz a Batthyaneum román nyelvű, cirill és román vonatkozású könyveit leíró korábbi katalógushoz, amelyet Cristina Bica adott ki 1980-ban. Ezt a három évtizeddel ezelőtt megjelent katalógust részletesebb leírással, a kézírásos bejegyzések közlésével egészíti ki, összesen 61 tételben.

Vizkelety-Ecsedy Judit tanulmánya áttekintést ad arról, hogy a magyarországi könyvnyomtatás korai, 16–18. századi emlékei közül ma 122 olyan ritkaságot tartunk nyilván, amelyeknek egyetlen példánya a Batthyaneumban van. Természetesen többségükben erdélyi nyomtatványok, ezért különösen említésre méltó, hogy az 1664-ben a jezsuiták és a reformátusok között folyó ún. kassai hitvita több vitairatának egyetlen példányát itt őrzik. Joachim Wittstock a korai német írásbeliség Batthyaneumban fellelhető emlékeiről írt, azaz az erdélyi szász írásbeliség itt őrzött emlékeiről, amelyekről a tudományos világnak azóta van tudomása, hogy G. D. Teutsch 1840-ben felhívta rájuk a figyelmet. A tanulmány szerzője a legnevezetesebb német kéziratokból és ősnymtatványokból mutat be néhányat. Ileana Dârja a Batthyaneum négy itáliai reneszánsz illuminált kódexét mutatja be: kettő bizonyítottan, a másik kettő pedig kikövetkeztethetően a Migazzi-gyűjteménnyel került a könyvtárba. A művészeti stílusukban a korvinnákkal sok hasonlóságot mutató kódexek a szerző megállapítása szerint firenzei és velencei műhelyekben készültek.

Horst Klusch erdélyi anabaptistákról (újra-keresztelkedők, habánok) szóló tanulmánya részben egyháztörténeti, részben könyvtörténeti tárgyú. A legkorábbiakat még Bethlen Gábor telepítette le (1621) a Gyulafehérvárhoz közeli Alvincen, a legkésőbbi hittestvérek pedig 1755-ben vándoroltak be, miután Karintiából elűzték őket. Ma külföldön, jórészt Amerikában élő utódaik számára a Batthyaneum az anabaptisták kéziratok könyveinek legfőbb lelőhelyeként ismert. Ennek oka, hogy az Alvincről való elűzésük és a Kárpátokon túli vidékre való továbbvándorlásuk előtt konfiskált kéziratok könyveik (krónikák, bibliamagyarázatok, énekeskönyvek: összesen 20 kéziratok kötet) különféle úton-módon még az alapító idejében a Batthyaneumba került.

Muckenhaupt Erzsébet és Rozsondai Marianne Johannes Henckelnek (1481–1539), a lőcsei Szt. Jakab-templom plébánosának a könyveiről, azok történelmi kötéseiről írták közös tanulmányukat. A könyveket a lőcsei főtemplomban őrizték mindaddig, amíg Batthyány Ignác

meg nem vásárolta a gyűjteményt. A humanista könyvgyűjtő könyveibe beírta nevét, így azonosíthatók. A ma ismert 55 kötetnek túlnyomó többsége a Batthyaneumba került, kettőt pedig az Országos Széchényi Könyvtár őriz. A tanulmány szerzői a kötések stílusa (gótikus és reneszánsz) és műhelyük alapján írták le és rendszerezték a könyveket, majd a jó áttekinthetőség kedvéért a tanulmány végén a Henckel-féle könyvek felsorolása is megtalálható.

Alexandru Ştirban és Maria Zgârciu közös tanulmánya olyan korai dokumentumokat (kéziratosokat, nyomtatott könyveket és egy térképet) tárgyal, amelyeknek a restaurálását a gyulafehérvári központi restauráló műhelyben végezték. Itt restaurálták többek között az 1699-ben Gyulafehérvárott nyomtatott, *Kiriakodromion* című könyvet. A szerzők dolgozata a restauráló munka tanulságait és eredményeit foglalja össze.

Adrian Papahagi és Dincă Adinel-Ciprian tanulmánya nem kötődik szorosan a Batthyaneumhoz, mert tárgya a Romániában folyó paleográfiai és kodikológiai kutatások áttekintése, annotált bibliográfia formájában. Minthogy azonban gyűjteményenként tárgyalja a vonatkozó irodalmat, így benne együtt látható a Batthyaneum kódexeivel foglalkozó eddigi szakirodalom.

A Batthyaneum könyvgyűjteményének sokszínűségét bizonyítja Merczel György dolgozata, amely „A Batthyaneum-könyvtár kottás forrásai” című doktori értekezésének rövidített, angol nyelvű változata. A Batthyaneum állományában 50 kottás, kéziratos forrást tart számon az irodalom, ebből 22 töredék. Kiemelkedik közülük az újonnan felfedezett ún. *Gyergyói Gradualé*, amelyet falusi, plébániai használatra szántak, és lejegyzésétől, a 15. századtól a 18. századig használatban volt. Hat, külföldön nyomtatott esztergomi misszálét is őriznek a könyvtárban. Ezekben a hangjegyek üresen hagyott helyét azután magyar, kurzív, kézirásos hangjegyekkel töltötték ki.

A Batthyaneum csillagvizsgálójával két tanulmány foglalkozik: az egyik művészettörténeti, a másik technikátörténeti szempontból. Kovács András dolgozata tárgyalja a csillagvizsgáló dekorációját, ezt a kevésbé ismert iko-

nográfiai programot. A Batthyaneum könyvgyűjteményként él a köztudatban. Kevésbé ismert, mert nem látogatható az épület legfelső szintjén berendezett csillagvizsgáló. Díszítésének ikonográfiai gazdagsága messze felülmúlja a könyvtárteremét. Központi termének mennyezetét allegorikus alakokat ábrázoló, görögökkel elmozdítható fakazetták díszítették, amelyek központi alakja a csillagászat műzsája, Uránia volt. A művészettörténet szerencséjére a „Specula” első csillagásza, Mártonffy Antal, Hell Miksa tanítványa gazdag forrásértékű nyomtatott könyvben ismertette a csillagvizsgálót, amelyben 12 rézmetszet segítségével alkothatunk fogalmat arról, hogy milyen ikonográfiai programot kívántak a falakon, a mennyezeten megjeleníteni. Végül takarékosabb formában valósult meg a díszítés, mára pedig (ahogy az emlékkötet néhány fényképe is érzékelteti) erősen károsodott: a rokokó falfestmények és füzérek egy része áldozatul esett a sokszori beázásnak és javítgatásnak. Volker Wollmann tanulmányának ugyancsak a csillagvizsgáló a tárgya. Az erdélyi trinitáriusok (fogolyszabadítók) rendje 1719-ben épült templomukat és kolostorukat nem sokáig használták, mert II. József rendelete 1780-ban feloszlatta a rendet. Batthyány már 1795/1796-ban megkezdte az átépítési munkákat. Ennek során az épület homlokzata némileg megváltozott: a két alacsony tornyot lebontották, helyére a csillagvizsgálónak szánt centrális építmény került, ablakokkal. Eredeti berendezése a megszüntetett bécsi jezsuita kollégium csillagvizsgálójából származott. A padozaton acélhuzal jelölte a meridiánt, amelynek bronz ellensúlyát a falba építették. A tudományos munka azonnal megkezdődött, a napi megfigyeléseket már az alapító püspök elrendelte, és a feljegyzéseket 1850-ig rendszeresen vezették. Haynald Lajos püspök 1858-ban ugyancsak Bécsből modernebb berendezéseket rendelt. A csillagvizsgáló belső tereit Lönhart Ferenc püspök idejében, 1882–1896 között renoválták. A csillagvizsgálóról szóló tanulmányok tartalmát itt azért tárgyaljuk bővebben, mert ez volt az épületnek az a része, amelyet a legigényesebben, művészi módon alakítottak ki, és – ellentétben a jóval takarékosabb díszítésű könyvtárteremmel – még Batthyány idejében

használatba vették. Ma viszont a tudomány és a látogatók számára egyaránt hozzáférhetetlen: a kötetben a mai állapotokat illusztráló néhány kép – szándéka ellenére – lehangoló.

A Batthyaneum régiséggyűjteményével több tanulmány foglalkozik. Gabriela Dănilă Lőnhárt Ferenc (1819–1897) erdélyi püspök pecsétgyűjteményéről ír munkájában. Lőnhart Ferenc (1882-től erdélyi püspök) kevéssé ismert alakja itt méltó elismerést nyer. Mecénási alakja kissé elhalványult Batthyány Ignác mellett, holott a Batthyaneum most 72 000 könyvtári egységet számláló gyűjteményét gyarapította az ő 3000 kötetes saját könyvtára is, amelyet a Batthyaneumnak adományozott. A szerző a Batthyaneum pecsétgyűjteményének Lőnhárt Ferenchez köthető, jórészt 19. századi darabjait mutatja be. Daniela Ciugudean a Batthyaneum régiséggyűjteményéből származó, bronzból készült kelta emlékek restaurálásáról ír, Volker Wollmann pedig egy római viasztabláról (tabula cerata), amelyet 1786-ban Verespatakon, bányászat során találtak. A viasztabla Hadrianus császár korából származik; különlegessége, hogy a rajta lévő szöveg görög: egy, az aranybányában megkötött munkaszerződés olvasható rajta. Vasile Moga tanulmányában a Batthyaneum régiséggyűjteményének néhány további római kori tárgyáról írt. Batthyány Ignác élénken érdeklődött püspöki székhelye római kori emlékei iránt, és némelyik lelet ügyében levelezett is Stefano Borgia bíborossal, a Congregation de Propaganda Fide prefektusával 1786-ban. A tanulmányban tárgyalt ókori emlékek közül kiemelkedik három kis fogadalmi szobor: Aphrodité, Pán és Jupiter kisméretű szobra.

Viorica Suciú Sztójka Zsigmond püspök éremgyűjteményéről írt, amely ugyancsak a Batthyaneum régiséggyűjteményéhez tartozik. Az egykori gyulafehérvári jezsuita rendház feloszlatásakor, 1773-ban leltár készült az ingóságokról. Ez a leltár sorolja fel a püspök éremgyűjteményét, amelyet 1759-ben adományozott a jezsuita kollégiumnak. Az arany-, ezüst- és bronzérmék egy részéhez külföldön jutott hozzá, párizsi kánonjogi tanulmányai idején, majd egri prépostként Kassa környéki lelőhelyekről gyarapította gyűjteményét, a legnagyobb részt pedig a Gyu-

lafehérváron és környékén talált antik pénzérmék teszik ki: 109 ezüst és 163 bronz, amelyek áttekintő táblázatát és datálását a tanulmány végén találni.

Bár nem tartozik szorosan a Batthyaneum témaköréhez, de eszmétörténeti szempontból és az alapító püspökkel való rokonsága révén mégis van helye a kötetben Doina Biro Hendrének a felvilágosodás egyik érdekes képviselőjéről szóló tanulmányának. Gróf Batthyány Alajos, Rousseau egyik leglelkesebb magyarországi követője ugyanis az erdélyi püspök egyik fiatalabb öccse volt. A szerző újabb levéltári kutatásai tovább árnyalják ennek a franciás műveltségű főúrnak, több (névtelenül megjelent) latin nyelvű munka szerzőjének a képét.

Az emlékkötet változatos témákat feldolgozó 21 tanulmánya méltón képviseli a Batthyaneum tudományos intézményét, anyagának gazdagságát, sokoldalúságát. Ha nem is abban a formában és környezetben, ahogy azt az alapító püspök eltervezte, de az intézmény, az épület és kincsei sok történelmi változást átélve megvannak, és a tudományt szolgálják. Az emlékkötet a bukaresti Román Nemzeti Könyvtár kiadásában jelent meg, a Giovanni Morando Visconti olasz kulturális intézet támogatásával.

V. ECSEDY JUDIT

Bibliotheca et Universitas. Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére. Szerk.: KECSKEMÉTI GÁBOR, TASI RÉKA. Miskolc, 2011. Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 449 l.

Egyszer meg kellene vizsgálni a régi magyar irodalommal vagy egyszerűbben: a kora újkor művelődéstörténetével foglalkozó kutatók korfáját, hogy másoknak is feltűnjön, milyen sok kolléga érdemi ki – közel azonos időben – a kerek születésnaphoz kötődő köszöntő kötetet. Arányaiban feltűnően népes nemzedék kapcsolódott szervezeten vagy spontán lelkesedésből a belterjes, ám egyre népesebb körökben Rebakucs-kutatóknak nevezett táborhoz, ám ha egy pillantást vetünk erre a virtuálisan létező